

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ЧОРНОЛІСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

У статті обґрунтовано важливість розширення мережі природно-заповідного фонду Кіровоградської області України, зазначено відсутність високорангових об'єктів природно-заповідного фонду на території Кіровоградської області. Доведено необхідність охорони найбільшого природного масиву грабово-дубових лісів на південній межі лісостепової зони. Розглянуто основні передумови створення на території Чорнолісся верхів'їв Інгульця національного природного парку.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, національний природний парк, Чорнолісся верхів'їв Інгульця.

Постановка науково-практичної проблеми. На сучасному етапі свого розвитку, людство зіткнулося з такими глобальними проблемами, як-от: зміна клімату, перенаселення планети, урбанізація, скорочення біологічного різноманіття у всьому світі. Такі виклики зумовлюють акцентуацію уваги громадськості на збереженні природного середовища існування людини, цінних природних об'єктів і їхніх ресурсів. У зв'язку з цим актуалізується проблема заповідання й розвитку науково обґрунтованої мережі природно-заповідного фонду як регіону, так і країни загалом. Особливо гостро дане питання постало під час євроінтеграційних процесів, оскільки Україна зобов'язалася розширити мережу природоохоронних територій. Тому наша держава має суттєво активізувати роботу зі створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема таких високорангових категорій, як національні природні парки (далі НПП), які покликані зберегти унікальні й типові природні ландшафти й зменшити динаміку втрати біорізноманіття не тільки України, а й світу.

Актуальність і новизна дослідження. У 2018 році відбувся круглий стіл «Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи», результатом якого стало подання до Мінприроди клопотання про створення НПП «Чорноліський». Міністерство екології та природних ресурсів України схвалило його та зобов'язало Кіровоградську ОДА погодити межі зі власниками та первинними користувачами природних ресурсів та подати матеріали проекту створення НПП «Чорноліський» до Мінприроди для підготовки відповідного Указу Президента України. Проте, на жаль, жодних кроків у напрямку створення цього НПП Кіровоградською ОДА не було зроблено й цінні ландшафти продовжують залишатися без належної охорони. Новизна дослідження полягає в тому, що проектування «Чорноліського» НПП відбувається на тлі необхідності

розширення заповідних територій у межах Кіровоградської області.

Зв'язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. Створення НПП «Чорноліський» пов'язане з формуванням національної та регіональної екомереж, а також збалансованого природокористування на національному і регіональному рівнях.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Питаннями становлення та розвитку національних природних парків в Україні опікуються дослідники В. Воронка, Х. Марич, Л. Царик, О. Ходосовцев тощо. Науковці звертають увагу на історичні умови та географічні засади формування мережі вищезазначених об'єктів природно-заповідного фонду.

У працях фахівців вже майже століття висвітлюється нагальна проблема заповідання Чорного лісу: у 30-х роках ХХ століття пропонувався створити тут заповідник; інститут ботаніки імені М.Г.Холодного НАН України у кінці ХХ століття здійснив наукову характеристику проектного національного природного парку "Чорнолісько-Дмитрівський", а 2002 року Київський національний університет імені Тараса Шевченка розробив наукове еколого-економічне обґрунтування створення НПП «Чорноліський» [11]. Природоохоронній діяльності на теренах Кіровоградської області присвячено і ряд сучасних досліджень – це праці О. Гелевери, А. Домаранського, А. Зарубіної, В. Мирзи-Сіденко, Ю. Оноїка тощо. На жаль, місцева влада не дослухається до рекомендацій науковців, тому лісгоспи продовжують знищувати цінні ландшафти проводячи суцільні рубки головного користування.

Тому, незважаючи на значну кількість наукових праць, які розкривають різні аспекти досліджуваної проблеми, виникла необхідність проаналізувати й узагальнити передумови створення Чорноліського національного природного парку, що і є метою статті.

Викладення основного матеріалу. В Україні національні природні парки є части-

ною природно-заповідного фонду країни. Дана категорія заповідних об'єктів є достатньо новою для нашої держави.

Згідно зі ст.20 закону України «Про природно-заповідний фонд України» національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність [12].

Відповідно до українського законодавства національні природні парки покликані виконувати низку завдань [12]:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;

- проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

Отже, функціонування НПП спрямоване на збереження природної та історико-культурної спадщини й забезпечення необхідних природних умов для туризму й відпочинку населення.

Одним з перших національних природних парків в Україні став Карпатський національний природний парк, який був створений 3 червня 1980 року. Станом на 2019 рік статус національних природних парків мають 52 природоохоронних території [10]. Найбільше НПП розташовано в Івано-Франківській (5) та Херсонській (5) областях. Жодного національного парку не функціонує на території Дніпропетровської та Кіровоградської областей.

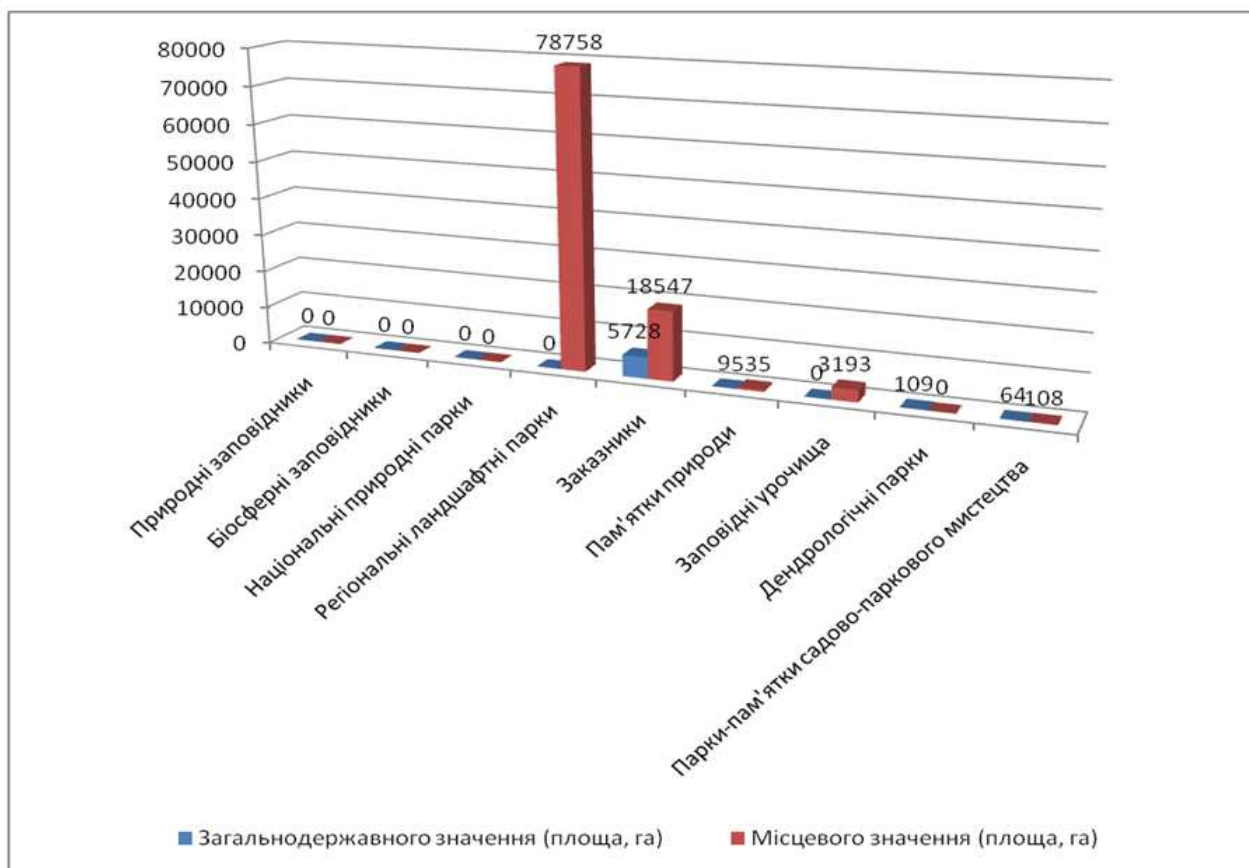

Рис. 1. Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду Кіровоградської області за їх значенням та категоріями (станом на 01.01.2020 року)

Мережа природно-заповідного фонду Кіровоградської області станом на 1.01.2020 року включає 223 природно-заповідних тери-

торій і об'єктів загальною площею 101,3тис. га [6]. Із загальної кількості заповідних територій 26 мають загальнодержавне значення і зай-

мають площу 5,9 тис. га, 197 – місцевий статус з площею 95,4 тис. га (див. рис.1). Природно-заповідний фонд Кіровоградської області представлено шістьма категоріями заповідності, серед яких наступні: 2 регіональних ландшафтних парки, які мають місцеве значення; 105 заказників (21 мають загальнодержавне значення, 84 – місцеве); 52 пам'ятки природи (2 мають загальнодержавне значення, 50 – місцеве); 55 заповідних урочищ, які мають місцеве значення; 1 дендрологічний парк, який має загальнодержавне значення; 8 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (2 мають загальнодержавне значення, 6 – місцеве) [6]. Як бачимо, в межах Кіровоградської області відсутні як біосферні й природні заповідники, так і національні природні парки. Тобто заповідні території найвищого рангу у області не представлені. Натомість, 77,6 % площі ПЗФ області припадає на регіональні ландшафтні парки місцевого значення: «Боківський імені М. Л. Давидова» (17,5 тис. га) та «Світловодський» (60,3 тис. га), 60 % площі якого припадає на акваторію Кременчуцького водосховища. За останні п'ять років (2016-2020 роки) було створено один заказник місцевого значення та один парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва включено до ПЗФ місцевого значення. Фактична площа ПЗФ збільшилася на 57 га й продовжує складати 4,04 % від площі Кіровоградської області, хоча стратегією розвитку Кіровоградської області на період до 2020 року її планувалося довести до 7,1 %.

Варто зауважити, що Кіровоградська область відзначається значним ступенем ландшафтного й біотичного різноманіття, що вимагає охорони й збереження. Наявні об'єкти природно-заповідного фонду регіону, про які говорилося вище, не в повній мірі можуть задовольнити ці процеси й зберегти природу унікальних куточків області та фонових ландшафтів краю в цілому. Тож актуалізується проблема створення об'єкту природно-заповідного фонду вищої категорії в Кіровоградській області, зокрема національного природного парку «Чорноліський». На думку науковців Т. Андрієнко, А. Домаранського, О. Гелевери, В. Мирзи-Сіденко, В. Онищенко одним із найбільш перспективних об'єктів для заповідання в ранзі національного природного парку в області є масиви Чорного лісу, лісів Чута, Нерубай, Бірки, річково-долинні комплекси верхів'їв Інгульця, Інгулу, Бовтишки, Тясмина, яружно-балкові та різні антропогенні утворення.

Розглянемо унікальні особливості даної території, які є визначальними у процесі проектування й створення Чорноліського НПП (рис. 2).

У зв'язку з приєднанням України до європейської спільноти наша держава переймає сучасні підходи до охорони біорізноманіття в умовах агресивної людської діяльності (вирубання лісів без норм і правил, розорювання та сільськогосподарське використання земель, прокладання доріг, видобуток корисних копалин тощо). Одним із них є оселищна концепція, яка ґрунтується на охороні біотопів, й передбачає «комплексний підхід до охорони видів рослин і тварин, який забезпечує збереження їхніх «місць проживання», тобто унікального середовища, яке сформувалося завдяки поєднанню певних чинників живої і неживої природи на конкретній території, а також умов для підтримання динаміки природних явищ і процесів, пов'язаних з їх функціонуванням та розвитком» [1, с.8]. З кожним типом оселища, а саме унікальними природними умовами (рельєф, ґрунт, вологість, температура), міцно зв'язані можливості існування певних видів флори й фауни. Тож важливим є докладати максимум зусиль для збереження й охорони не тільки флори й фауни, а й спеціальних природних умов, у яких вони існують.

Територія, яка пропонується для створення національного природного парку, є своєрідною й унікальною як за ландшафтною, так і за геологічною будовою. Як стверджує А. Домаранський, «Чорнолісся верхів'їв Інгульця є ландшафтным пограниччям між лісостепами та степами, яке поєднує риси і одних і інших, формуючи в такий спосіб власну унікальність» [5, с.12]. Науковець вказує й на іншу специфіку ландшафтів зазначеної території, пов'язану з тим фактом, що 10 000 років тому тут пролягала межа поширення найбільшого льодовика Європи (часи Дніпровського зледеніння). У результаті даного явища частина ландшафтів Чорнолісся формувалася під льодовиком й була позбавлена світла й рослинності, тут активно змінювався склад гірських порід, рельєф та клімат суміжних просторів, інша ж територія формувалася вільно, на якій протікали річки, утворювався ґрунт, зростала рослинність і розвивався тваринний світ. Тому й донині на території Чорнолісся можна спостерігати специфічне різноманіття гірських порід, зокрема моренні відклади, комплекс льодовикових і водно-льодовикових форм рельєфу, багаті запаси підземних вод, сфагнове болото,

реліктову флору тощо. [5, с.12].

У районі Чорнолісся знаходяться й такі геологічні пам'ятки, які вплинули на формування рідкісних ландшафтів Чорнолісся, як

наслідки падіння (близько 65 млн. років тому) метеориту (Бовтиський, Зеленогайський та Адамівський кратери).

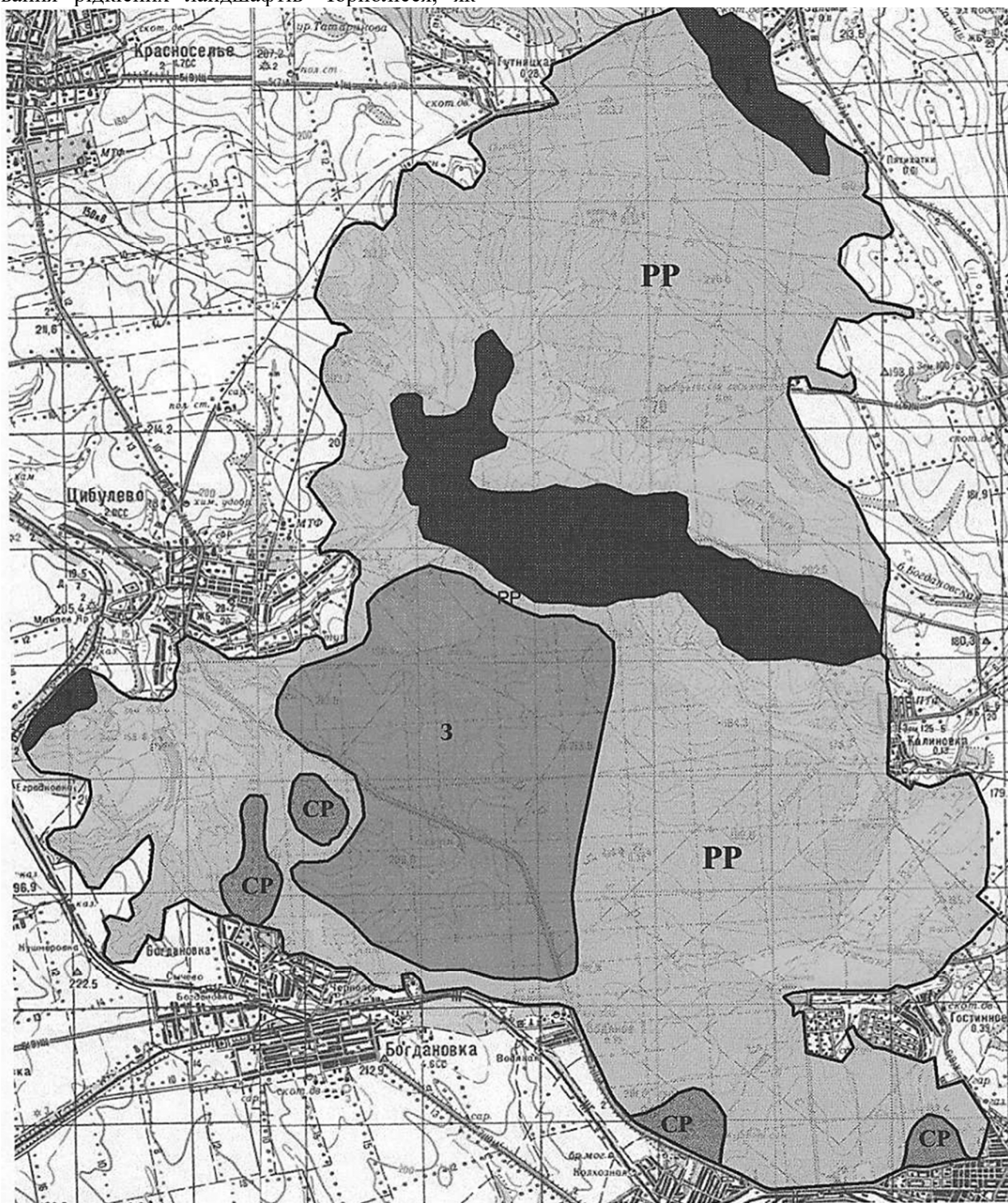

Рис. 2. Функціональне зонування НПП «Чорноліський» (функціональні зони: З – заповідна зона, РР – зона регульованої рекреації, СР – зона стаціонарної рекреації, Г (темний колір) – господарська зона [11])

Біологи констатують належність Чорнолісся верхів'їв Інгульця до найважливіших ботанічних територій Європи. Зокрема, масиви грабово-дубових лісів віднесено до переліку

біотопів, що підлягають охороні згідно Бернської Конвенції. Спеціальний постійний комітет Бернської конвенції затвердив ліси Чорний та Чута як об'єкт Смарагдової мережі України

(ідентифікаційний код UA00002550 – назва «Znamianskyi Chornyi Lis»). «Україна зобов'язується охороняти цю територію, в основному види з Резолюції 6 і біотопи з Резолюції 4 Постійного комітету Бернської конвенції. Основним і з цих видів/біотопів для даної території є біотоп G1.A1 – «грабово-дубовий ліс»» [8, с.29]. Отже, Чорнолісся є одним із класичних прикладів найбільших малозбережених масивів корінних грабово-дубових та дубових плакорних лісів лісостепових ландшафтів.

Флора досліджуваної території містить 264 видів судинних рослин. У флорі Чорного лісу налічується 13 видів судинних рослин з Червоної книги України (цибуля ведмежа, брандушка різнокольорова, в'язіль стрункий, шафран сітчастий, коручка морозниковидна, коручка болотна, бруслина карликова, лілія лісова, зозулинні сльози яйцевидні, гніздівка звичайна, любка дволиста, тюльпан дібровний, ранник весняний) та 13 видів, занесених до переліку судинних рослин, що підлягають охороні на Кіровоградщині (дерен звичайний, егоніхон пурпурово-фіолетовий, осока парвська, шоломниця висока, калина гордовина, купина широколиста, грушанка круглолиста, пухівка багатокоскова, щитник гребенястий, аконіт шерстистовусий, ряст Маршалла, щитник шартрський, конвалія травнева) [8].

Важливим для нашого дослідження є той факт, що на даній території проживають тварини, птахи й комахи щонайменше 25 видів з числа представників Червоної книги України, (наприклад, махаон, мнемозина, вусач великий дубовий західний, красотіл пахучий, борсук, горностай, вовк та ін.), 118 перебувають під охороною Бернської конвенції, (зокрема, бражник Прозерпіна, орел-могильник та ін.) [5].

Таким чином, можемо стверджувати, що на території Чорнолісся верхів'їв Інгульця завдяки поєднанню таких чинників, як ландшафтне пограниччя між лісостепом та степом, розташування на межі поширення найбільшого льодовика Європи, особлива геологічна будова тощо, було створено унікальне середовище, в якому зростають рідкісні представники флори й фауни.

Зараз тут ведуть лісогосподарське землекористування із застосуванням суцільних рубок головного користування Олександрівський та Чорноліський держлісгоспи. На території Олександрівського держлісгоспу діють 2 об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (заказники «Редьчине» та «Миколаївський») і 13 – місцевого значення. Різними формами заповідності охоплено 729

га. На теренах Чорноліського лісгоспу існують пам'ятки природи загальнодержавного значення «Болото «Чорний ліс», «Витоки ріки Інгулець» та заказник загальнодержавного значення «Чорноліський». Площа природно-заповідного фонду по держлісгоспу складає 3498,1 га.

У інструктивних та методичних матеріалах вказується на той факт, що національні природні парки мають бути великими за площею й дійсно відповідати статусу національних. Для цього пропонується включати до їх складу об'єкти (території) історико-культурної спадщини [3, с.45].

Науковці Н. Бокій, І. Козир, О. Могілов, О. Орлик, І. Петренко, В. Ромашко, О. Тереножкін та інші зазначають, що на території Чорнолісся сконцентрована значна кількість археологічних об'єктів, які дають можливість відтворити й осмислити обставини розвитку даного регіону в давні часи, його культурну спадщину.

Загалом, археологічні розкопки в Чорноліссі дали можливість дослідити близько 50 пам'яток різних історичних епох. Тут були виявлені старожитності, які репрезентують періоди давньої, середньовічної та ранньомодерної історії.

Найбільш дослідженими є пам'ятки чорноліської культури й скіфського часу, які були знайдені в лісових масивах Чорний ліс та Чута. Це Чорноліське городище, Чутівські городища, Ірклівське городище, скіфський могильник. Як стверджує М. Тупчієнко, ці пам'ятки мають національне значення, оскільки «чорноліська культура відіграла роль одного із культурних компонентів в етногенезі слов'ян» [13, с.47].

Доречно згадати, що лісові масиви проєктованого Чорноліського НПП відіграли визначальну роль у історії українського козацтва. У своєму історичному дослідженні В. Брехуненко вказує, що протягом XV – першої половини XVII ст. козацтво досить трепетно відносилося до Чорного лісу, намагалися вести розумну господарську діяльність у ньому (зокрема, мова йде про мисливство та бортництво) й тим самим проявляли шанобливе ставлення до природи рідного краю. Учений зазначає і про той факт, що Чорний ліс відігравав роль природної захисної межі, завдяки якій козаки організовували славу оборону східної частини Південної Київщини. У роки української Національно-визвольної війни, яку очолював Б. Хмельницький, даний лісовий масив виконував «важливу функцію в новій системі українсько-татарських стосунків» [2, с.53].

Чорнолісся верхів'їв Інгульця, як стверд-

жує Ю. Митрофенко, були важливими центрами повстанської боротьби доби Української революції 1917 – 1921 рр. Такі лісові масиви, як Чорний ліс, ліс Нерубай, ліс Чути, Яничанський ліс, ліс Бірки, Кам'янський за твердженням науковця, давали можливість українським селянам вести тривалу боротьбу проти окупантів упродовж усього періоду визвольних змагань. З Чорноліссям пов'язані імена відомих повстанців Пилипа Хмари, Отаманенка, Миколи Скліяра (отаман Чорний Ворон), Кості Пестушка та ін. На території Чорнолісся верхів'їв Інгульця встановлено пам'ятники учасникам повстанського руху, зокрема, пам'ятники в урочищі Пальчикове (Чорний Ворон), пам'ятний знак на честь отамана Пилипа Хмари (с. Цвітне), пам'ятник Чорноліським та Чутянським повстанцям, хрест на пошану родини повстанця Кибця (с. Цибулеве) тощо. [9]

Отже, територія Чорнолісся верхів'їв Інгульця володіє унікальними природними комплексами й культурно-історичними об'єктами, які вимагають охорони й збереження на національному рівні.

Зазначимо, що на теренах Чорнолісся верхів'їв Інгульця створюються умови для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності, що говорить про можливість виконання проєктованим Чорноліським НПП ще одного свого завдання, яке ми вказували вище. Проаналізувавши низку публікацій, А.В. Зарубіна, вказує на перспективи створення екостежок, розвитку зеленого туризму в межах Чорноліського масиву. Нині затверджений перелік розроблених туристичних маршрутів, які сьогодні активно використовуються у краєзнавчо-туристичній діяльності. Це такі туристичні маршрути, як «Козацькими шляхами с. Цибулевого», «Стежками Холодного Яру», «Тясмиці Чорного озера», «Партизанська звитяга Чорнолісся». Науковець звертає увагу, що територія проєктованого національного парку вже на сьогоднішній день має 8 спортивних карт. А.В. Зарубіна відмічає, що форми рельєфу, наявність гідрологічних об'єктів уможливають проводити на досліджуваній території «змагання з різних видів туризму (пішохідного, велосипедного), мультиспорту, спортивного орієнтування та радіопеленгації» [7, с.59]. Так як заходи проводяться на регіональному, національному та міжнародному рівнях, то виникає необхідність розміщення великої кількості спортсменів, що зумовлює проблему організації інфраструктури кемпінгу. Це дозволить створити умови для подальшого

формування туристського кластеру навколо кемпінгу та існуючих поряд з ним туристських ресурсів. Отже, проєктований національний парк «Чорноліський» має досить потужний рекреаційно-туристичний потенціал.

На території Чорнолісся верхів'їв Інгульця проводяться наукові дослідження природних комплексів, розробляються рекомендації з питань охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів. Вчені досліджують рослинність даного регіону, описують рідкісні види флори, надають соціологічну характеристику території Чорнолісся верхів'їв Інгульця, вивчають ліси формації дуба звичайного тощо. Ці дослідження мають велику наукову цінність, оскільки спрямовані на оцінювання сучасного стану природних ландшафтів рослинного і тваринного світу, обґрунтування ефективних заходів, які забезпечують інвентаризацію природних компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля в межах екологічної мережі, створення відповідних банків даних тощо. А це є важливим у процесі формування екологічної мережі як на території області так і України в цілому.

Чорнолісся верхів'їв Інгульця є важливим об'єктом для проведення на його теренах екологічної освітньо-виховної роботи. У наш час лісові насадження досліджуваної території виснажуються надмірними рубками, що призводить до антропогенного переформування лісових ландшафтів, зниження їх природної продуктивності та збідніння біорізноманіття. Тому серед населення доцільно проводити роз'яснювальну роботу щодо використання природних ресурсів без шкоди для них. Для цього громаду варто залучати до різних екологічних проєктів. Одним із них є проєкт «Чорний ліс як осередок, об'єднуючий громаду», у якому бере участь актив громадської організації «ЕКО ЛІГА ЦЕНТР» [4] й реалізується він у рамках Програми національних обмінів за фінансової підтримки Європейського Союзу та Національного Фонду підтримки демократії (США). У рамках проєкту вивчається досвід створення НПП й об'єднуються зусилля місцевої громади, науковців, екологів, громадських організацій тощо на захист Чорного лісу з метою присвоєння йому статусу національного парку.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Таким чином, найбільш перспективним природоохоронним об'єктом у ранзі національного природного

парку в Кіровоградській області є територія Чорнолісся верхів'їв Інгульця. Створення Чорноліського національного природного парку стане вагомим вкладом у розвиток природно-заповідної мережі України. В досліджуваному районі розташована низка унікальних природних комплексів, які володіють особливим біотичним і ландшафтним різноманіттям, історико-культурним, рекреаційно-туристичним, еколого-освітнім потенціалом. Створення національного природного парку унеможливить процеси зникнення рідкісних рослинних угру-

повань та червонокнижних видів флори та фауни, збереже недосліджені археологічні й культурно-історичні пам'ятки; сприятиме важливим науковим дослідженням у процесі формування екологічної мережі як України так і світу загалом. Результати проведеного дослідження сприятимуть активізації робіт зі створення НПП «Чорноліський», що призведе до зміни акценту природокористування, збільшенню ваги рекреаційного і заповідного використання природних ресурсів.

Література:

1. Бернська конвенція та оселищна концепція збереження біорізноманіття: майбутнє для України / Проць Б. та ін. Львів: вид-во ЗУКЦ, 2011. – 28 с.
2. Брехуненко В. Чорний ліс в історії українського козацтва. Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків: ФОП Озеров Г. В. 2018. – С. 42–48.
3. Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду / О. Василюк, А. Драпалюк, Г. Парчук, Д. Ширяєва ; за заг. редакцією О. Кравченко. Львів. 2015. – 80 с.
4. Гелевера О. Місцеві громади та національні природні парки: упередження і перспективи. Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г. В., 2018. – С. 61–65.
5. Домаранський А. Сучасні передумови створення національного природного парку «Чорноліський». Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г. В., 2018. – С. 7–20.
6. Екологічний паспорт Кіровоградської області за 2019 рік URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2019/Kirovogradska.pdf (дата звернення 12.09.2020).
7. Зарубіна А. Екологічний та туристичний аспекти створення НПП «Чорноліський» Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г.В. 2018. – С. 58–59.
8. Мирза-Сіденко В. Чорний ліс як одна з найважливіших ботанічних територій в Україні. Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г. В. 2018. – С. 29–34.
9. Митрофаненко Ю. Український повстанський рух 1917 – 1921 рр. на теренах Чорнолісся верхів'їв Інгульця. Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г.В., 2018. – С. 55–57.
10. Національні природні парки України. Режим доступу URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національні_природні_парки_України (дата звернення 27.08.2020).
11. Наукове еколого-економічне обґрунтування створення НПП «Чорноліський». Київський національний університет імені Тараса Шевченка ДП «Центр екологічного моніторингу України». К. 2002. – 100 с.
12. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ. Режим доступу URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення 12.08.2020).
13. Тупчієнко М. Археологічні пам'ятки Чорнолісся та проблеми їх збереження. Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків: ФОП Озеров Г.В. 2018. – С. 42–48.

References:

1. Berns'ka konvenciya ta osely'shna koncepciya zberezhennya bioriznomanit'tya: majbutnye dlya Ukrainy' / Procz' B. ta in. L'viv : vy'd-vo ZUKCz, 2011. – 28 s.
2. Brehunenko V. Chorny'j lis v istoriyi ukrayins'kogo kozac'tva. Chornolissya verxiv'yiv Ingul'cya: cinnist', problemy', perspekty'vy': materialy' kruglogo stolu (1 bereznya 2018 roku, m. Kropy'vny'cz'ky'j). Kropy'vny'cz'ky'j – Xarkiv: FOP Ozerov G. V. 2018. – S. 42–48.
3. Vy'yavlennya tery'torij, pry'datny'x dlya ogoleshennya ob'yektamy' pry'rodno-zapovidnogo fondu / O. Vasy'lyuk, A. Drapalyuk, G. Parchuk, D. Shy'ryayeva ; za zag. redakciyeyu O. Kravchenko. L'viv. 2015. – 80 s.
4. Gelevera O. Miscevi gromady' ta nacional'ni pry'rodni parky': uperedzhennya i perspekty'vy'. Chornolissya verxiv'yiv Ingul'cya: cinnist', problemy', perspekty'vy': materialy' kruglogo stolu (1 bereznya 2018 roku, m. Kropy'vny'cz'ky'j). Kropy'vny'cz'ky'j – Xarkiv: FOP Ozerov G. V., 2018. – S. 61–65.
5. Domarans'ky'j A. Suchasni peredumovy' stvorennya nacional'nogo pry'rodnogo parku «Chornolis'ky'j». Chornolissya verxiv'yiv Ingul'cya: cinnist', problemy', perspekty'vy': materialy' kruglogo stolu (1 bereznya 2018 roku, m. Kropy'vny'cz'ky'j). Kropy'vny'cz'ky'j – Xarkiv: FOP Ozerov G. V., 2018. – S. 7–20.
6. Ekologichny'j pasport Kirovograds'koyi oblasti za 2019 rik URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2019/Kirovograds'ka.pdf (data zvernennya 12.09.2020).
7. Zarubina A. Ekologichny'j ta tury'sty'chny'j aspekty' stvorennya NPP «Chornolis'ky'j» Chornolissya verxiv'yiv Ingul'cya: cinnist', problemy', perspekty'vy': materialy' kruglogo stolu (1 bereznya 2018 roku, m. Kropy'vny'cz'ky'j). Kropy'vny'cz'ky'j – Xarkiv: FOP Ozerov G.V. 2018. – S. 58–59.
8. My'rza-Sidenko V. Chorny'j lis yak odna z najvazhly'vishy'x botanichny'x tery'torij v Ukraini. Chornolissya verxiv'yiv

- Ingul'cya: cinnist', problemy', perspekty'vy': materialy' kruglogo stolu (1 bereznya 2018 roku, m. Kropy'vny'cz'ky'j). Kropy'vny'cz'ky'j – Xarkiv: FOP Ozerov G. V. 2018. – S. 29–34.
9. My'trofanenko Yu. Ukrayins'ky'j povstans'ky'j rux 1917 – 1921 rr. na terenax Chornolissya verxiv'yiv Ingul'cya. Chornolissya verxiv'yiv Ingul'cya: cinnist', problemy', perspekty'vy': materialy' kruglogo stolu (1 bereznya 2018 roku, m. Kropy'vny'cz'ky'j). Kropy'vny'cz'ky'j – Xarkiv : FOP Ozerov G.V., 2018. – S. 55–57.
 10. Nacional'ni pry'rodni parky' Ukrayiny'. Rezhy'm dostupu URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Nacional'ni_pry'rodni_parky'_Ukrayiny' (data zvernennya 27.08.2020).
 11. Naukove ekologo-ekonomichne obg'runtuvannya stvorenniya NPP «Chornolis'ky'j». Ky'yivs'ky'j nacional'ny'j universy'tet imeni Tarasa Shevchenka DP «Centr ekologichnogo monitory'ngu Ukrayiny'». K. 2002. – 100 s.
 12. Pro pry'rodno-zapovidny'j fond Ukrayiny' : Zakon Ukrayiny' vid 16.06.1992 r. # 2456-XII. Rezhy'm dostupu URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (data zvernennya 12.08.2020).
 13. Tupchiyenko M. Arxeologichni pam'yatky' Chornolissya ta problemy' yix zberezheniya. Chornolissya verxiv'yiv Ingul'cya: cinnist', problemy', perspekty'vy': materialy' kruglogo stolu (1 bereznya 2018 roku, m. Kropy'vny'cz'ky'j). Kropy'vny'cz'ky'j – Xarkiv: FOP Ozerov G.V. 2018. – S. 42–48.

Аннотация:

Ольга ГЕЛЕВЕРА, Яна ПИСТОЛЬ. ПЕРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ ЧЕРНОЛЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА

В статье обоснована важность расширения сети природно-заповедного фонда Кировоградской области Украины, указано отсутствие высокоранговых объектов природно-заповедного фонда на территории области. Доказана необходимость охраны крупнейшего природного массива грабово-дубовых лесов на южной границе лесостепной зоны. Одним из самых перспективных объектов для создания национального природного парка в Кировоградской области являются массивы Черного леса, лесов Чута, Нерубай, Бирки, долинные комплексы верховьев Ингула, Ингульца, Бовтышки, Тясмина. На этой территории благодаря сочетанию таких факторов, как ландшафтное пограничье между лесостепью и степью, расположении на границе распространения крупнейшего ледника Европы была создана уникальная среда, в которой обитают редкие представители флоры и фауны. В частности, во флоре Черного леса насчитывается 13 видов сосудистых растений из Красной книги Украины и 13 видов, занесенных в перечень сосудистых растений, подлежащих охране на Кировоградщине. На данной территории проживают 25 видов животных и птиц из числа представителей Красной книги Украины, 118 находятся под охраной Бернской конвенции.

Рассмотрены вопросы истории исследования данного региона в XX веке и на современном этапе. В работах специалистов уже почти век освещается насущная проблема заповедания Черного леса: в 30-х годах XX века предлагалось создать здесь заповедник; институт ботаники имени М.Г.Холодного НАН Украины в конце XX века сделал научную характеристику проектируемого национального природного парка "Чернолесско-Дмитриевский", а в 2002 году Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко разработал научное эколого-экономическое обоснование создания НПП «Чернолесский». Природоохранной деятельности на территории Кировоградской области посвящено и ряд современных исследований – это работы О. Гелеверы, А. Домаранського, А. Зарубиной, В. Мирзы-Сиденко, Ю. Онойка и т.д. Несмотря на большое количество научных работ, на этой территории продолжается лесохозяйственное землепользование с применением сплошных рубок главного пользования, которые уничтожают ценные ландшафты.

Ученые Н. Бокий, И. Козырь, А. Могильов, А. Орлик, И. Петренко, В. Ромашко, А. Тереножкин отмечают, что на территории Чернолесья сконцентрировано значительное количество археологических объектов, которые дают возможность воссоздать и осмыслить обстоятельства развития данного региона в древние времена, его культурное наследие. Археологические раскопки в Чернолесье позволили исследовать около 50 памятников различных исторических эпох. Здесь были обнаружены древности, представляющие периоды древней, средневековой и раннемодерной истории.

В работе освещены природные и историко-культурные рекреационные ресурсы, перспективы ведения туристической деятельности, создания экотроп, организации отдыха и оздоровления населения. Создание национального природного парка делает невозможным процессы исчезновения редких растительных сообществ и краснокнижных видов флоры и фауны, сохранит неисследованные археологические и культурно-исторические памятники; будет способствовать важным научным исследованиям и процессам формирования экологической сети Украины.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, национальный природный парк, Черный Лес.

Abstract:

Olha HELEVERA, Jana PISTOL PREREQUISITES FOR FOUNDED OF THE CHERNOLISKIY NATIONAL NATURE PARK

The article substantiates the importance of expanding the network of the nature reserve fund of the Kirovograd region of Ukraine, indicates the absence of high-ranking objects of the natural reserve fund on the territory of the region. The necessity of protecting the largest natural massif of hornbeam and oak forests on the southern border of the forest-steppe zone has been proved. One of the most promising objects for creating a national natural park in the Kirovograd region are the massifs of the Chernoliskiy (Black Forest), the Chuta, Nerubai, Birki forests, the valley complexes of the upper reaches of the Ingul, Ingulets, Bovtyshka, Tyasmin. On this territory, due to a combination of factors such as the landscape border between the forest-steppe and the steppe, the location on the border of the largest

glacier in Europe, a unique environment was created in which rare representatives of flora and fauna live. In particular, the flora of the Chornyi Lis includes 13 species of vascular plants from the Red Book of Ukraine and 13 species included in the list of vascular plants subject to protection in the Kirovograd region. This territory is home to 25 species of animals and birds from among the representatives of the Red Book of Ukraine, 118 are under the protection of the Bern Convention.

The issues of the history of the study of this region in the twentieth century and at the present stage are considered. For almost a century, specialists have covered the urgent problem of preserving the Chornyi Lis: in the 30s of the twentieth century it was proposed to create a nature reserve here; the Institute of Botany named after M.G. Kholodny of the National Academy of Sciences of Ukraine at the end of the twentieth century made a scientific description of the projected national natural park "Chornoleskaya-Dmitrievsky", and in 2002 the Kiev National University. Taras Shevchenko has developed a scientific ecological and economic substantiation of the creation of NPP "Chornoliskiy". A number of modern studies are also devoted to environmental activity on the territory of the Kirovograd region - these are the works of O. Helevera, A. Domaransky, A. Zarubina, V. Mirza-Sidenko, Yu. Onoyk, etc. Despite a large number of scientific works, forestry land use continues in this area with the use of final clearcuts, which destroy valuable landscapes.

Scientists N. Boki, I. Kozyr, A. Mogilov, A. Orlik, I. Petrenko, V. Romashko, A. Terenozhkin note that a significant number of archaeological objects are concentrated on the territory of the Chornyi Lis, which make it possible to recreate and comprehend the circumstances of the development of this region in ancient times, its cultural heritage. Archaeological excavations in Chernolesye have made it possible to explore about 50 monuments from different historical eras. Antiquities have been discovered here, representing periods of ancient, medieval and early modern history.

The work highlights the natural and historical and cultural recreational resources, the prospects for tourism activities, the creation of eco-trails, the organization of recreation and health improvement of the population. The creation of a national natural park will make it impossible for the processes of extinction of rare plant communities and species of flora and fauna from the Red Data Book, preserve unexplored archaeological and cultural-historical monuments; will contribute to important scientific research and the formation of the ecological network of Ukraine.

Key words: nature reserve fund, national natural park, Chornyi Lis.

Надійшла 17.10.2020р.

УДК 911:330.15

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.23>

Мирослава ПИТУЛЯК, Микола ПИТУЛЯК, Надія СТЕЦЬКО, Мар'яна БАЗАН

АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У КРЕМЕНЕЦЬКОМУ РАЙОНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена вивченню сучасного стану земельних ресурсів Кременецького району. Проаналізовано структуру сільськогосподарських угідь і з'ясовано їх територіальні відмінності. Визначено показники агроекологічного стану земельних ресурсів району, які залежать від рівня сільськогосподарської освоєності. Досліджено антропогенний вплив на сільськогосподарське землекористування та екологічну стійкість земельних ресурсів району.

Ключові слова: земельні ресурси, екологічний стан, антропогенне навантаження, сільськогосподарські угіддя.

Постановка науково-практичної проблеми. Земельні ресурси є основою розвитку економіки країни, забезпечують стійкий розвиток держави. У сфері охорони земельних ресурсів повинен бути налагоджений державний контроль за раціональним використанням земель тому, що Україна є однією з найбагатших власників якісних земельних ресурсів.

Земельні ресурси, які є невід'ємною складовою життя і суспільного виробництва зазнають значного антропогенного навантаження, що призводить до погіршення їх екологічного стану. Проблема екологічного стану земельних ресурсів зумовлена також і тим, що

сільськогосподарські угіддя належать різним категоріям власників.

Останнім часом дослідження антропогенного навантаження та екологічного стану земельних ресурсів активно проводяться в багатьох регіонах України.

Актуальність і новизна дослідження. Актуальність теми дослідження пов'язана із змінами, які відбуваються у структурі земельного фонду Кременецького району, а саме скороченням площ сільськогосподарських земель і зміною їх цільового призначення. Частина таких земель дуже часто переводиться в інші категорії. Земельні ресурси району, які